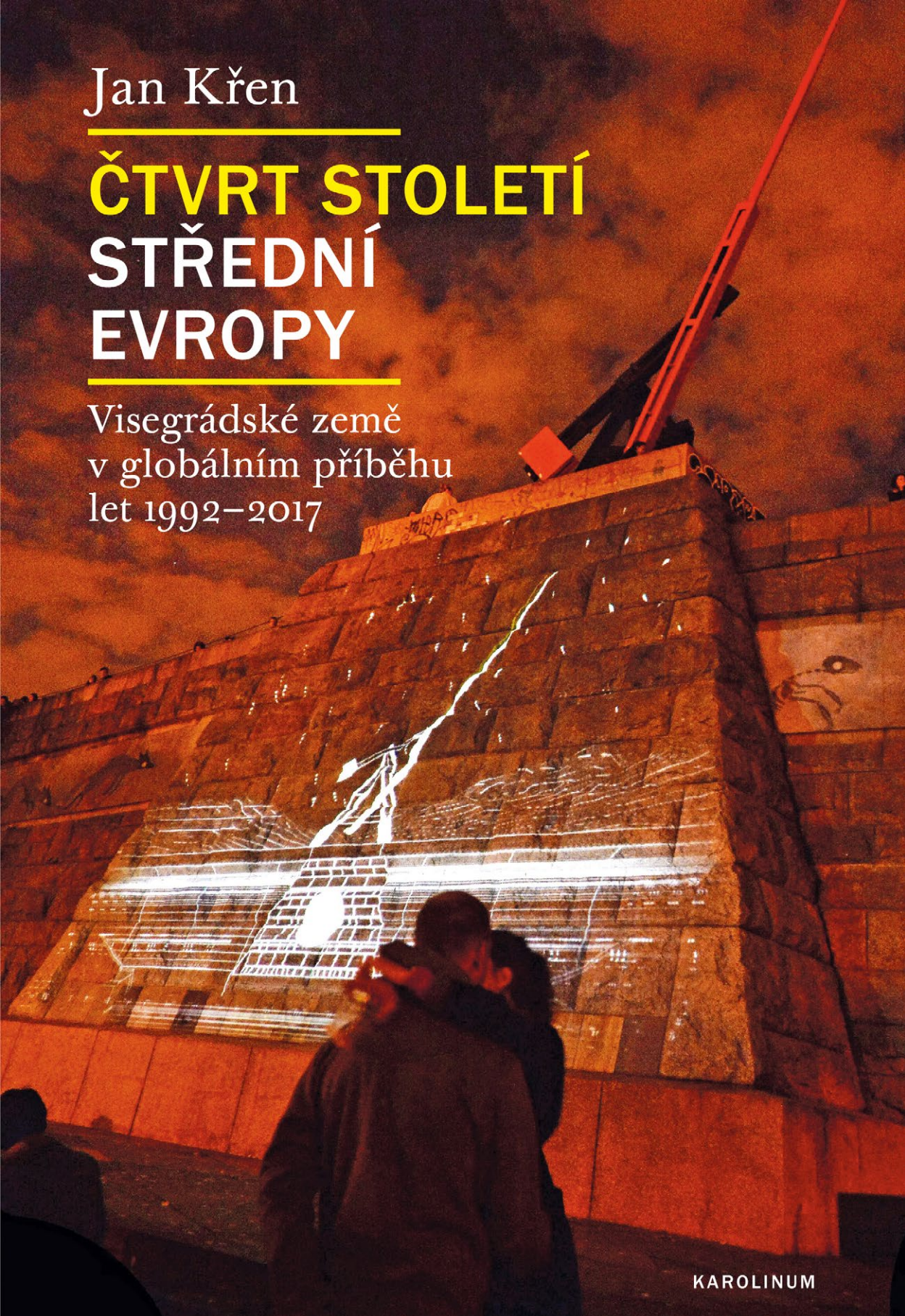

Jan Křen

ČTVRT STOLETÍ STŘEDNÍ EVROPY

Visegrádské země
v globálním příběhu
let 1992–2017

Čtvrt století střední Evropy

Visegrádské země v globálním příběhu let 1992-2017

Jan Křen

Recenzovali: Prof. Detlef Brandes
prof. PhDr. Jiří Pešek, CSc.

Vydala Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum
Redakce Kamila Veselá
Jazyková korektura Vendula Kadlečková
Rejstřík Dita Křišťanová
Grafická úprava Zdeněk Ziegler
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
Vydání první

© Univerzita Karlova, 2019
Text © Jan Křen, 2019
Cover photo © ČTK / Kateřina Šulová, 2019

ISBN 978-80-246-3977-2
ISBN 978-80-246-4003-7 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum 2019

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Obsah

ÚVOD /9

1. HISTORICKÉ PŘEDPOKLADY /13

Souvislost s minulostí (*patch dependence*) /13

Střední Evropa: národy bez státu /14

Střední Evropa: „národní“ státy /16

Slováci: nový činitel střední Evropy /17

Střední Evropa pod nacistickou okupací /18

Komunistické hnutí ve střední Evropě /21

Dilemata ruského komunismu /25

Střední Evropa pod sovětskou diktaturou /29

Destalinizace: první krize sovětského bloku /32

Počátky národní a dělnické rezistence /34

Československo: pražské jaro a jeho pád /36

Maďarsko: kádárovské reformy shora /39

Polsko: epopěj Solidarity /40

Poslední fáze: „legalistická“ rezistence /42

Pozdní státní socialismus /45

1a Exkurz: Neoliberální Západ /47

2. PŘEVRA TY A REVOLUCE 1988–1992 /55

Rozpad Sovětského svazu a jeho bloku /55

Sjednocení Německa: ze dvou jedno /64

Polsko: sjednaný převrat /67

Maďarsko: převrat, či kontinuita? /72

Československo: kapitulace režimu /78

Rozdělení Československa: z jednoho dva /87

Revoluce, nebo ne? /91

3. TRANSFORMACE POSTKOMUNISTICKÝCH ZEMÍ /94

Transformace jako revoluce? /94

Nová střední Evropa „homogenních“ států? /97

Ekonomická transformace (Washingtonský konsenzus) /102

Polsko: předvoj transformace /110

Maďarsko: první komunistické reformy /113

Československo: reformy a rozdělení státu /117

Česko: premiant? /120

Slovensko: outsider? /122

Politická transformace /126

Nové státní zřízení /127

Stranická demokracie /131

Občanská společnost /135

Veřejné mínění /143

Předběžná bilance I /145

3a Exkurz: Čína vzdálená a neznámá /146

4. PŘELOM STOLETÍ /150

Svět na přelomu století /150

Visegrádská čtveřice /153

Polsko: velké a první /155

Maďarsko: konec vlád levice /161

Česko: od pravice k levici /164

Slovensko: úspěšný outsider /167

Komparativní pohled: politika /173

Prezidenti /174

Vlády /175

Levice a pravice /177

Extrémy /180

Nová demokracie /181

Komparativní pohled: ekonomika /183

Přiblížení k Evropě? /183

Modernizace /184

Zemědělství a venkov: sirota transformace? /186

Komparativní pohled: společnost /191

Sociální struktura /191

Korupce /194

Zahraniční kapitál /196

Střední vrstvy /199

Oběti transformace /201

Obraz postkomunistické společnosti, nejen polské /204

4a Exkurz: Čína: ekonomický růst bez demokracie /205

5. DO EVROPSKÉ UNIE A NATO /209

Nová střední Evropa a její volba /209

Přípravy a vstup do NATO a EU /212

Nové dějiště střední Evropy /216

Prohloubení Unie: Lisabonská strategie /219

Prohloubení Unie: ústava a Lisabonská smlouva /223

6. SEDM HUBENÝCH LET 2008–2014 /229

Krize v Evropě /229

„Lisabonská“ Unie /232

Tři Evropy? /235

Polsko: první vláda jedné strany /237

Maďarsko: první vláda jedné strany /242

Česko: od deseti k pěti /246

Slovensko: konec vlády jedné strany /251

Střední Evropa: krize /255

Bilance II /257

Alternativy? /261

Visegrádská čtveřice: státní konvergence /266

Visegrádská čtveřice: občanská konvergence /270

Visegrádská čtveřice: typ ekonomiky /273

 Závislá ekonomika /273

 Druhořadá ekonomika /276

Vlády jedné strany /281

Současnost dvojí minulosti /285

7. SAMÉ KRIZE A JEDNA REVOLUCE /290

Obamova Amerika /291

EU od krize ke krizím /292

Ukrajinská krize a konflikt s Ruskem /295

Velká migrace /299

Vlna teroru /309

Klimatická krize /312

Čtvrtá průmyslová revoluce /315

Dvě globální integrace: Západ /318

Dvě globální integrace: Východ /321

Otázky pro zítřek: Evropa /325

Otázky pro zítřek: Trumpova Amerika /331

Otázky pro zítřek: Rusko /335

Otázky pro zítřek: Čína /337

Otázky pro zítřek: visegrádská čtveřice /341

VÝHLED SVĚTA? /349

Summary /351

Bibliografie /355

Rejstřík /362

Úvod

Francouzský historik Jacques Le Rider charakterizuje střední Evropu jako ansámbl neustále se měnící v čase i prostoru. Tato kniha pojednává střední Evropu současnou, ale v tradičním časovém výměru: čtvrtstoletí počínající historickým mezníkem roku 1989 končí výročím v roce 2015, který není takovým historickým mezníkem jako rok 1989. Přesto je čtvrtstoletí dosti dlouhou dobou, v současném tempu vývoje zvlášť, aby se z ní dalo vytěžit přece jenom jisté relevantní poznání.

Mnohem složitější je výměr prostorový, poněvadž střední Evropa nemá vyhraněný geografický tvar: „Střední Evropa je sporný prostor a prostor sporu. Spor se vede o to, co tento prostor vlastně je.“¹ Pověstné jsou debaty, kdo do ní patří, a kdo ne, podle toho, z jakého hlediska je tento region zobrazován, a to tak rozličně, že nejednou vzniká dojem, jako by každý autor měl svou střední Evropu.² To platí i o autorovi této knihy, který se problematikou středoevropského prostoru zabývá už od sedmdesátých let minulého století.³ Jeho opus magnum s rozsahem přes tisíc stran⁴ pojednávalo dobu této knize předcházející a zahrnovalo též Rakousko, zčásti i tehdy proměnlivé Německo a také tehdejší velké Židovstvo, zničené nacistickou genocidou, aby se uvedly alespoň tři závažné příklady.

Autor se přiklání k pojetí průkopnického díla polsko-amerického historika Piotra S. Wandycze z roku 1992.⁵ Zvláštní přitažlivost knize dodává její étos, vyjádřený titulem *Cena svobody*, z níž autor odvodil i smysl této historie: „Byly to dějiny, které je donutily bránit svou svobodu a bojovat za ni častěji než obyvatelé mnoha jiných zemí [...] Svoboda má však svou cenu, byť byla v průběhu sta let proměnlivá.“⁶

Wandyczovo dílo je vlastně zpětnou projekcí tehdejší trojice Polska, Československa a Maďarska do minulosti. V jejím titulu přirozeně užil termín „středovýchodní“, neboť právě z Východu její obyvatelé přišli; autor předkládané knihy,

1) Karel Kosík, cit. dle Petr Bílek: Střední Evropa je, ale kde?, *Literární noviny* 4/2015, s. 5.

2) Příznačná je rozličná terminologie: „Europa środkowa“ nebo „środkowo wschodnia“, „Mitteleuropa“, „Zentraleuropa“, „Ostmitteleuropa“, „Middle East Europe“ etc. V Česku se pojem „středovýchodní“ příliš neujal a dává se přednost termínu „Evropa střední“; někdy užívána náhražka „Evropa střední a východní“ je zavádějící, neboť spojuje střed s odlišným a rozsáhlým regionem Východu.

3) Jan Křen: Palackého představy střední Evropy, in: *Historické studie* (samizdat), Praha 1978, s. 1–35.

4) J. Křen: *Dvě století střední Evropy. 1789–1989*, Praha: Argo 2005.

5) Piotr S. Wandycz: *The Price of Freedom: A History of East Central Europe from the Middle Ages to the present*, London: Routledge 1992; český překlad vypustil podtitul středovýchodní: *Střední Evropa v dějinách od středověku do současnosti. Cena svobody*, Praha: Academia 1998.

6) Tamtéž, s. 258.

který měl příležitost osobně s Wandyczem diskutovat, může doložit, že v tomto termínu není ani stopy po dodnes častém západním pohledu, který z onoho pojmenování vybírá jen druhou část: Poláci, Maďaři, Slováci a Češi jsou považováni za „východníky“; je příznačné, že je to v češtině nezvyklý pojem a ve slovenštině běžné slovo „východniari“ má zcela jiný, domácí význam. Není to však jen předsudek, neboť „střední Evropa má ve 20. století tak nesmírně problematické dějiny, že všechny její jemnější intelektuální, sociální a kulturní proudy jsou pro pozorovatele zvenčí víceméně neviditelné“.⁷

Ve své knize Wandycz už jen zmínkou mohl zachytit rozdělení Československa a vznik Visegrádu, k němuž byl skeptický. Jak patrně, do „své“ střední Evropy nezahrnul „severní křídlo“ postsovětských zemí baltských ani „křídlo jižní“, tehdy ještě jugoslávské Slovinsko a Chorvatsko; Rumunsko a Bulharsko měl zjevně za země balkánské.

Pro současného autora je ovšem samozřejmostí, že se z Visegrádu stala evropská stálice, ať pozitivní, či negativní, jež této čtveřici dodává společný název a tvar: visegrádské země jako jádro střední Evropy jsou také vlastním tématem této knihy. Je to zároveň pokus rozšířit soudobé dějiny až do doby nejsoučasnější, a vnést tak historiografii do hájemství systémových disciplín, jakými jsou sociologie, politologie, filozofie či estetika nebo literární věda, které s aktuálním materiálem běžně pracují.

V tomto případě má historik s nimi v podstatě stejné prameny, ale liší se svým historickým přístupem – ne tak systém, ale příběh. Od běžné historiografie se však liší v tom, že v nejnovější části nemá dostatečný odstup, ačkoli ten není jen čistě časový, ale má i jiné formy: autor sám má za sebou i odstup sociální, dvacet let zákazu povolání a života v dělnickém prostředí, poznání k nezaplacení, sice špatně placené a se ztrátou přístupu k literatuře, ale druhou stránkou byla nezávislost a svobodné diskuse v kruhu Charty 77, jejímž byl signatářem. Přesto se v té době historické práce nevzdal a právě odtud pochází jeho nejúspěšnější dílo,⁸ které vyšlo v sedmi vydáních. Omezení z „normalizační“ doby mu v mnohém vynahradilo v roce 1984 hostování na brémské univerzitě a po roce 1989 několik let dalšího hostování v zahraničí. Jistým odstupem je snad i autorův vysoký věk, takže kniha je vlastně jeho ego-historií, spojenou se stálým zápolením, aby myšlení příliš netuhlo.

Po první, retrospektivní kapitole následuje *Exkurz: Neoliberální Západ*, obraz sféry, do níž osvobozené země vstupovaly, ale tehdy ji viděly jinak. Jádrem knihy jsou přirozeně chronologické kapitoly paralelní historie visegrádských zemí, které jsou vždy kombinované komparativními a syntetizujícími kapitolami.

Přijetí do NATO a EU a adaptace do těchto struktur rozšířilo historii těchto zemí o celé nové dějiště, bez něhož se už jejich historie neobejdou, neboť je také základnou a měřítkem jejich toužebného cíle vyrovnat se nebo se aspoň přiblí-

7) Tony Judt – Timothy Snyder: *Intelektuál ve dvacátém století*, Praha: Prostor 2013, s. 242.

8) Jan Křen: *Konfliktní společenství. Češi a Němci 1780–1918*, Knihnice historických studií (samizdat) 1986; 4. vydání, Praha: Karolinum 2013.

žit úrovni starých vyspělých členských zemí; analýze pozitivních i negativních výsledků konvergence či integrace jsou věnovány zvláštní kapitoly. Novicové už spolu se starými členy sdílejí i problémy rozšiřování Unie o nové přidružené země, které jsou většinou v jejich sousedství. Všechny čtyři pojednáváné země prožily desetiletou dramatickou transformaci a po ní následující náročné začleňování do nových velkých integračních projektů Unie, v posledních letech se bohužel víc referuje o jejich obtížích. To se týká i závažných důsledků těžké rány, kterou Unie utrpěla rozchodem s Velkou Británií.

Vskutku fundamentálním dějem současnosti je nezadržitelný postup globalizace. Visegrádské země nejsou jen jejími procesy obklopeny, ale pronikají do jejich života nejen pozitivními stimuly, nýbrž i řadou krizí, nejprve krizí ekonomickou, poté geopolitickou krizí blízké Ukrajiny a konfliktem s Ruskem, časově následující krizí migrační, souběžné s teroristickou vlnou; jakkoli jsou jich visegrádské země dosud ušetřeny, paradoxně se z nich stal nejkomplikovanější problém ve vztazích s Unií et vice versa. Z hlediska perspektivního je zvláště závažná krize klimatická, která už začíná působit i na místní mírné podnebí. Nemenší, ne-li perspektivně vůbec největší význam má čtvrtá průmyslová revoluce 4.0, která není převratná jen v ekonomice, ale začíná proměňovat celou společnost a její život, což samozřejmě platí i pro visegrádské země. To je další rozšíření jejich historií.

Sama globalizace je politicky ztělesněná „koncertem“ čtyř velmocí, Ameriky, Evropy, Číny a Ruska, ale také světovými institucemi à la Mezinárodní měnový fond či Světová banka, k nimž se řadí integrační svazky východní i západní; nepominutelná je i role gigantických nadnárodních koncernů, jejichž síle se většina národních států nemůže rovnat. V této souvislosti jsou zařazeny i další dva retrospektivní exkurzy o vývoji Číny, dlouho na Západě málo známé a přehlížené. V knize mají do jisté míry obdobnou, ale protikladnou roli, jako exkurz o západním neoliberalismu: vítězstvím v roce 1949 se Čína stala druhou komunistickou mocností, ale rozchod s Moskvou ji vedl do slepé uličky zmatečné a kruté Maovy diktatury. Teprve Teng Siao-pching zavedl od roku 1987 Čínu na novou cestu, jež chudobnou zemi za třicet let proměnila v pokročilou supervelmoc, dovršující vlastně současnou globalizaci: sílící Čína podnítila proměnu unilaterální nadvlády Západu v čele s Amerikou do tvořící se multilaterality.

To je zcela nové historické prostředí, jímž se obtížně protloukají i velké národní státy, nemluvě o těch malých, k nimž patří státy středoevropské, nevyjímaje ani Polsko, největší z nich. I pro ně je to existenční výzva, jež tvoří novou vrstvu jejich současných dějin. Při úsilí dovést své podání až do nejnovějších dějů, snaží se autor v příběhu posledních let vyhnout svůdným předpovědím budoucnosti: v řadě podkapitol, nazvaných *Otázky pro zítřek*, usiluje zjistit problémy či deficity, které toto údobí zanechává budoucnosti, kterou oslovuje jen otázkami.

Až na drobné úpravy byla několikaletá práce na knize ukončena v podstatě 31. července 2017.

Za cenné připomínky je autor vděčen Jiřímu Hanákovi, Janu Honovi, Nině Lohmannové, Lubomíru Mlčochovi, Jiřímu Peškovi a Jiřímu Vykoukalovi. Autor vděčí tehdejšími doktorandkám Miroslavě Jasenčákové a Miroslavě Kůželové za pomoc a rešerši materiálu; jeho zvláštní dík patří kolegyním a kolegům z Masarykovy knihovny v Jinonicích. Kniha by nevznikla bez Mileny Janišové, jíž budiž věnována.

1. Historické předpoklady

Souvislost s minulostí (*patch dependence*)

Rok 1989 a dění v jádru střední Evropy, v budoucí visegrádské čtveřici, nelze pochopit bez širších a namnoze spletitých souvislostí s minulostí či podle teorie *patch dependence* závislostí na ní. Pro historiky je to samozřejmost, ale důraz na ni kladou i sociologové, kteří ji dokonce označují za „nejmocnější teorii postkomunistické transformace“, neboť poukazuje „na sílu kontinuity společenského vývoje, na tíživost minulého dědictví, na iluzornost toho, že můžeme přejít z jednoho režimu do druhého tak jednoduše, jako se přesedá z vlaku na vlak“. ⁹ Jsou i ekonomové, kteří mají za objektivní kategorii „institucionální paměť“, jež podle nich „sahá velmi daleko zpátky do historie“. ¹⁰ Britský ekonom klade už konkrétní otázku: „Jak daleko je třeba jít do historie, jak stará historie je ještě relevantní?“ Komunistické období je pro toto téma nepominutelné, ale doba před ním má také svůj význam: v českém případě tento ekonom sám za formotvorné historické údobí považuje dobu „vzniku moderního českého národa v habsburské monarchii“. ¹¹ Také pro politického filozofa „je prvním úkolem zkoumat historické pozadí a pravděpodobné meze“. ¹² Sborník o polské transformaci, vzniklý pod redakcí významné polské socioložky Marie Jaroszové, počíná historikovou kapitolou, která jde dokonce až do 18. století: „Ze všech kořenů naší skutečnosti se dnes jako nejtrvalejší jeví ty, za něž ‚vděčíme‘ dobám saským,“ předcházejícím dělení Rzeczpospolité. ¹³ Symbolickým příkladem vlivu minulosti byl i vznik visegrádského svazku, založeného v únoru 1991 prezidenty Havlem a Wałęsou s premiérem Antallem, kteří pro svou schůzku zvolili právě historické místo, maďarský Visegrád, kde v roce 1335 uzavřeli spojenectví králové polský Kazimír III. Velký, uherský Karel Robert a český Jan Lucemburský.

9) Jiří Večerník – Petr Matějů (ed.): *Zpráva o vývoji české společnosti 1989–1998*, Praha: Academia 1998, s. 293.

10) Lubomír Mlčoch: *Zastřená vize ekonomické transformace: Česká ekonomika mezi minulostí a budoucností (Institucionální pohled)*, Praha: Karolinum 1997, s. 50.

11) Martin Myant: *Vzestup a pád českého kapitalismu: ekonomický vývoj České republiky od roku 1989*, Praha: Academia 2013, s. 29–30.

12) Johann P. Arnason: *Historicko-sociologické eseje*, Praha: SLON 2010, s. 130.

13) Janusz Tazbir: *Korzenie współczesności*, in: *Polska. Ale jaka?*, ed. Maria Jarosz, Warszawa: Oficyna Naukowa 2005, s. 78.

Následující text se také soustředí na historické děje či pozůstatky minulosti, na nichž byl porevoluční vývoj podle terminologie teorie *patch dependence* závislý a které jej relevantní měrou ovlivňovaly.

Střední Evropa: národy bez státu

Pátrání po historických kořenech středoevropské politické transformace nemůže přejít často přehlíženou skutečností, že před 1. světovou válkou jen nevelké radikální menšiny zdejších neplnoprávných národů měly v programu státní samostatnost. S výjimkou Poláků (a ještě ne zcela) žádná ze zdejších směrnatných politických reprezentací o samostatnost neusilovala a všechny dávaly přednost sebeurčení v rámci mnohonárodních říší. Typickým příkladem byli Češi, z malých ti větší a vyspělejší, jejichž vůdce František Palacký už v roce 1848 spatřoval národní budoucnost v (reformované) habsburské monarchii.¹⁴ K Rakousku Čechy odedávna přitahovala potřeba ochranného štítu proti rostoucí moci Německa a později k tomu přibýly i zřetely ekonomické, rozsáhlý trh monarchie pro sílí český kapitál. Tuto realistickou rozvahu vyznávala i moderní generace: T. G. Masaryk (samostatnost národ nespasí, zvláště ne s třetinou „německých velezrádců“), mladočeši Josef Kaizl (samostatnost à la Srbsko není cílem pro moderní národ) a Karel Kramář (samostatnost je fantasmagorie) a sociální demokrat Bohumír Šmeral (samostatnost bude jen nárazníkovým státem a kořistí velmocí).¹⁵

Cílem jejich předválečné „pozitivní politiky“ nebylo nedosažitelné maximum „historického práva“, ale optimum spatřované v získání trvalého podílu na ústřední vládě a státní byrokracii, aby se Češi stali v Předlitavsku národem (spolu)vládnoucím jako haličští Poláci a aby reformované Rakousko i jim bylo svého druhu „státem národním“. K této orientaci inklinovaly i vůdčí garnitury pobaltských národů v carském Rusku nebo nemaďarské národy v Uhrách, byť byly povětšinou na počátku této cesty a přece jen po ní postupovaly, i když vlády každý takový krok brzdily.

Příbuzenství této prozíravě zdrženlivé a sebeomezující strategie s orientací potomků na integraci s Evropskou unií je nabíledni, třebaže si to po roce 1989 málokdo uvědomoval. Vliv na to měl výsledek 1. světové války, kdy se historie dala jinou cestou: kdyby zvítězilo vilémovské Německo, Rakousko-Uhersko nebo carské Rusko, nedala se žádná vstřícnost vůči neplnoprávným národům a jejich pozitivní politice čekat. Její velcí zastánci, Masaryk a Kramář, ji také opustili a přiklonili se k myšlence státní samostatnosti, s níž operovaly i obě válečné aliance. Centrální mocnosti v roce 1916 dokonce zřídily na dobytém území ruského záboru loutkovou polskou vládu. Na straně Dohody americký prezident Wilson

14) Jan Křen: Palackého představy o střední Evropě 1848–1849, in: Jan Křen: *Historik v pohybu*, Praha: Karolinum 2013, s. 81–98.

15) Jan Křen: Alternativy nacionalismu (česká „pozitivní politika a její obdoby ve střední a východní Evropě), in: J. Křen: *Historik v pohybu*, s. 150–184.

vyhlásil ideu sebeurčení a do svých čtrnácti válečných cílů zařadil obnovu polské Rzeczpospolité, ale druhým národům sliboval jen autonomii v Rakousku-Uhersku, jež Dohoda chtěla zachovat, odtrhne-li se od Německa. Tyto původně diverzní manévry velmocí však posílily ambice nestátních národů a na konci války stanuly vítězné dohodové velmoci před *fait accompli*: namísto mnohonárodních říší habsburské a carské v celé střední Evropě mezi Německem a (sovětským) Ruskem živelně vzniklo devět nových národních států, v nichž byly nastoleny demokratické režimy západního střihu – v dosud monarchické střední Evropě vznikla nová sféra demokracie.

Versailleské mírové konferenci, z níž bylo vyřazeno sovětské Rusko i poražené Německo, připadla role arbitra v nepřehledných sporech a válkách nových států, jejichž elity opustily svou předválečnou zdrženlivost a jejich nynější, maximalisticky pojímaná sebeurčení se křížila a byla v mnohém neslučitelná. Rakousku mírová konference vlastně vnutila národní samostatnost, když mu zakázala sloučení („anšlus“) s Německem a z velkých Uher vzniklo též malé národní Maďarsko. Obě země byly ale přetíženy tím, že zdědily velmocenskou státní výbavu Předlitavska a Zalitavska, a předimenzované byly pro ně i obě metropole, Vídeň a Budapešť.

Rakušané se časem do své nové existence vžili, a dokonce v ní našli smysl, ale pro Maďary byla myšlenka vlastního národního státu nepřijatelná. Všechny tři jejich poválečné politické garnitury usilovaly o zachování Uher: první vláda Károlyiho si je představovala demokratické, následující několikaměsíční rudá diktatura je chtěla mít komunistické a kontrarevoluční „bílá“ diktatura admirála Horthyho zachovala aspoň formálně monarchii; dva pokusy Habsburka Karla o návrat Horthy zlikvidoval, převzal moc jako regent a stanul v čele prvního autoritativního režimu ve střední Evropě. Mírová konference ve francouzském zámku Trianon byla na neústupné Maďary mimořádně tvrdá a vytvořila národní Maďarsko okleštěné: z více než čtvrtiny Maďarů se staly menšiny v sousedních státech vítězných, v Rumunsku, Československu a Srbsku. Maďaři na tuto ránu reagovali heslem „Nem! Nem! Soha!“ (Ne! Ne! Nikdy!) a jejich většina se s tímto stavem nikdy nesmířila. Maďarsko se stalo prvním revizionistickým státem a ve střední Evropě vznikl problém, který se bude znovu a znovu vracet – dodnes.

Všechny ostatní nové národní státy měly národnostní problémy v podobě početných menšin. Ačkoli už tehdy byly navrhovány přesuny či odsuny obyvatelstva, aby tak vznikly státy čistě národní, jak se stane po druhé válce, ve Versailles se o tom neuvažovalo a konference otázku menšin řešila zvláštním mezinárodním ochranným režimem v duchu nového mezinárodního řádu, který navrhl americký prezident Wilson v podobě Společnosti národů, jež měla spory států řešit mírovou cestou. Osudnou ránu však utrpěl tento projekt už při svém zrodu: členství Ameriky, mocnosti nejkvalifikovanější pro roli nestranného arbitra, zamítl izolacionistický kongres.